

Соруу-джууаб

Ары къалай аладыла?

Контракт къуллукъ юсюнден газетде джазгъанлай турасыз. Къыйын топ эсе, контракт къуллукъ этгенлеге къаллай таблыкъла болгъанларыны юслеринден этнда да бир джазгырыз. Контрактник болур ючюн, къаллай къагъытла керекдиле экен?

СЫЛПАГЪАРЛАНЫ Тимур.

Багъалы Тимур къарнашыбыз!

Бизни республикада контракт къуллукъ этген аскерчиле чекчиледиле. Чекчи аскерни чоту къыйынды, джууабдыды, ол себепден ары хар кимни да алыб бармайдыла, комиссия адамны саулугуна, окуууна-билимине, усталыгына, адебине-намысына, психология-физиология болумуна кючю тукъум къараб, алай сайлайды.

Чекчи управлениени къуллукъчу билдиргенге кере, контракт къуллукъга барырга аскер борчула тындыргъан, джыллары 19-дан 39-га дери джашла алынадыла. Аланы айлыкълары да игиди. Контрактниклеге, аланы юдигилерине да киб тюрлю льготала бериледиле.

Контракт бегитиуню юсюнден толу халар управлениеде билдирге болукъду.

Газетни информациян къуллугъу.

Ма санга!..

Аджашхан ПИСЬМО

1978-чи джыл Атлантадан Аляскага ашырылган письмо Анкоридже быыл джетгенди, деб билдиреди КТУУ-ТУ басма.

Почтаны къуллукъчулары 33 джылны письмо къайда, нек аджашханы кескин джуаб бералмайдыла.

1978-чи джыл бла белгиленген письмо Джеймс бла Бетти Уилсонлагъа джазылганды. Джеймс Уилсонну джууукълары ийгендиле салам къагъытны. Джеймс 2011-чи джылны джайында джууукъларындан халар алмагъанлай ёлюб кетгенди.

Джеймси баш иесиз къалган ой бийчеси Бетти бусагъатда Арканзасда джажайды. Письмону халарын кесини тен къызы Норма Макдоналддан, бусагъатда аланы Анкоридже юйлеринде джагъан тишируудан, билгенди. Письмо келгенин ол телефон бла билдиргенди.

Бу юнледе Арканзасха, Бетти Уилсонга, аны Анкоридже джагъан къызы къонакъга барлыкъды. Ол 33 джылны аджашыб айланган письмону анасына табдырлыкъды.

Синоптикле джарашдыргъан прогнозга кере, “Къарачай” газет басмадан чыгарыкъ юн, декабры 24-де, хауа болум былай болукъду: Черкескеде -1...+5 (джангур), Аляскада -0...+1 (джангур).

Газетни информациян къуллугъу.

КъЧР-де ДЕКАБРНЫ 24-де КЮННЮ	
чыкъгъаны	08:42
батханы	17:33
узунлугу	08:55

Культура джашау

СУРАТ САЛЫРГЪА ЮРЕТГЕН ШКОЛДА

Бир кюн Ючкекенде Батчаланы Борисни джашы Шамильге тюбё къалдым.

Школну директору Батчаланы Шамиль.

Ушакъ эте келиб, ол накъырда халда: - Гитче Къарачай районда сен джазмагъан бир зат къалмады, бизни школубузну юсюнден а не эсе да джазгарга сыймейсе, - деди. - Не школду ол? - деб сорууду.

- Ол школда уа биз фахмулу сабийлени сурат салырга юретебиз. Къалай билмейсе бизни школубузну? Республикда аны аты иги бла айтылукъ турады. Республиканы кермючлеге къошулгъан бла къалмай, Москвада бардырылган кермючлеге да къошулгъан, дипломлагъа, грамо-

талагъа тыйыншы болгъанлай турады. Школубуз былайдан ушакъ да толду. Шамиль да, мен да ары бардыкъ. Совет властын заманында ишленген эки этажлы эски юйюно босагъасындан атаб, экинчи этажга чыкъдыкъ.

- Бир кабинетибиз ма буду, - деди Батча улу. - Экинчи кабинетибиз биринчи этаждады. Сабийле мында, анда да сурат салырга юретебиз. Не джашырга, кабинетлерибиз, башха айтсакъ, мастерскойларыбыз, эркин толдуле. Алай болса да, алагъа да къуана, сабийлени юретебиз.

Эки кабинетни къабыргаларында тюрлю-тюрлю дипломла, грамотала тагъылыдыла. Джер-джерде суратла салыныбдыла. Аланы хар бирини къатына бара, къолу бла кергозе, суратны ким салганын айтады Шамиль. Суратланы ичинде керти да ариу салынганла бардыла. Сёз ючюн, Гочияланы Муратны «Солнечный мальчик», Джатдоланы Лейланы «Папа вернулся», Байчораланы Джамалны «Одуванчик», Гебенланы Заурун «Восток», Лайпаланы Мадинаны «Карачаево-балкарский мир» деген суратлары, терен магъаналары болган бла къалмай, суратлау джаны бла да уста салын-

гандыла. Быланы эмда башха сабийлени суратлары, Москвада кермючде болуб, дипломлагъа ие болгандыла. Джатдоланы Лейла бла Волошук Маринаны салган суратларыны асламысы Уллу Ата джурт къазауаты темасына аталгандыла. Кермючде аланы суратлары РФ-ны Кърал Думасыны I-чи, II-чи дараджалы дипломларына тыйыншы болгандыла.

Школну директору эмда сабийле салган суратла.

Быланы экинчи да сурат салырга школну директору Батчаланы Шамиль кеси юретебиз. Анда Байчора улуну 1500 аты болганы чертиледи.

Бу школгъа Батча улу 1988-чи джылдан бери тамдалыкъ этеди. Бютеулей да

тёрт адам дерслени бардырадыла. Аланы арасында РФ-ны Суратчыларыны союзуну эки члени барды. Чомаланы М. бла Пиларланы Ш. Ала да керти фахмулу суратчыладыла, усталдыла. Ала юретген сабийле да тюрлю-тюрлю кермючлеге къошулур ючюн къалмайдыла.

- Школгъа бююнлюкде 100-ден аслам сабий джюрюйду, - дейди Батчаланы

киргенле кёбдюле. Озгъан джыл бла быйылны арасында сабийле 17 диплом алгандыла. «Алтын сертификатланы» алгандыла да бардыла усталзаны арасында. Сёз ючюн, кёб болмай Чомаланы М.М., Чомаланы М.-Х.М. сыйлы сауыгъа ие болуб, школубузну бетин чыгаргандыла.

Кёресе кабинетлерибиз тарлыкъ да, азлыкъ да этеди. Алай болса да, сабийлеге терен билим берирге юрешебиз. Биз, сабийлени сурат салырга юретген бла къал-

Школну директору эмда сабийле салган суратла.

Шамиль. - Тёрт джылны ичинде биз алагъа кесибиз билгенни берирге юрешебиз. Бизни школда окуп, Санкт-Петербургда, къралыбызны башха шахарларында баш билим берген окуу заведениелеге

май, сурат салыну теориясында, белгили суратчыларыны творчестволарыны, джауауларыны юслеринден да хапар айтыб турабыз...

КЪОБАНЛАНЫ Махмут.

Тарих

БАЙЛЫКЪЛАРЫ БАШЛАРЫНА ДЖАУ БОЛГЪАНЛА

Алгъаракълада Мамашланы Сафар шохумда къонакъда болама. Анда «Къарачай» газетни керюб, анга къарай, эски суратха эс белдюм. Базыкъ нарат томурауладан ишленген юй аллында ючюелен - миллет кийимлери бла ушагъылу тиширчу багъанлагъа таяныб, эркишиле уа аны аллында олтуруудагъа.

Бурун заманлада алынган суратда джазылганды кере, абадан эркиши Къарачайны Учкулан элинден Байчораланы Джаммолатды. Къатындагъыла уа аны джашы Асланбек бла къызы Мёлаханды. Аны газет бетде басмалагъан профессор Шаманланы Ибрагимди. Ол суратда адамланы таныгъанладан, билгенден ашыгъыш хапар сакълагъанын таурухла халкъда бююнбюгече да джюрюйдюле, - деб хапарлады.

Байчораланы Кючюкню Джаммолат Бёденеланы атаулданды. Кючюкню чам аты да Бёдене болганды. Аны юсюнден Кемисхан да сагъына-сагъына турганды, «Карачаевцы» китабны бетинде да джазылады. 1868-1874 джыллада джазылыу кампания бардырылган эди. Анда Къарачайда а нечча тукъум, ала къалай къауумдан болгандылары, адам саны да белгиленгендиле. Бу иш пристав Петрусевицини (анга къарачайлыла Зукку пристоп дегенди) оную бла этилгенди. Аны бардыргъан, сословный комиссиягъа башчылыкъ этген депутатдан джаммолат эди.

Байчораланы Кючюкню Джаммолат, Эзелланы Мусаканы, Хажидауут.

«Умар Алиев» деген китабда да айтылады Байчора улуну 12 минг десертин джери, 10 минг маллы иелик этгени эмда ол Бёденеланы атаулдан болганы. Ол шартла дагыла бир кере шагъатлыкъ этеди, сёзсюз да, Джаммолат Къарачайда бек бай адам болганына. XIX-чы ёмюрню ахырында, XX-чы ёмюрню ал джылларында Кавказда кёб ат тутхандыла. 1896

джыл ала нечча болгандылары джазадыла. Аны юсюнден С.Х.Хаткуну «Черкесская лошадь» деген китабында да айтылады. Анда Байчора улуну 1500 аты болганы чертиледи.

Быланы барын да неч сагъына келебиз? Джаммолатны 2 къызы бла 4 джашы бар эдиле. Къызыла Гоша бла Мёлахан болгандыла. Гоша Байрамкъулланы Джарбек хаджини джашы Мусос хаджини барады. Мёлаханы уа Боташланы Юнус хаджини джашы Шамсудин алады. Джарбек хаджи да, Юнус хаджи да, Къарачайда бек айтылган адамла болгандыла.

Идрис бла Асланбек эртде аушадыла. Уллу молкню джюрюторге атасына билеклик этген Тинибек эди. Молкге да ол ие болады. XX-чы ёмюрню аллында Кавказны белгили атычларыны (конеэ-водчиклерини) санында ол да айтылыб турганды. Сют, айран, бышлакъ, джау бла санаторийлени да баджарганды. Кеси уа 1924 джыл ёлгенди.

Бу аты айтылган кишини Ючкекенде туудукълары Байчораланы Ибрагим бла Байчораланы Луаза джажайдыла. Ала да бююнлюкде джыллары келген адамладыла.

Ол джыллада Малкъар джанында бек байладан бири уа Бахсан тарында Гирхджандан Эзелланы Хажидауут эди. Башха малын санамай, мингден артыкъ аты болганды аны. Ала чыдамлыкъ джаны бла бек айырмалы эдиле. Патчахны адамлары огуна бачамагъа керек атланы андан алгандыла. Ол баш онуючу кеси бла да тюбеше турганды.

Этез улуну аты джылкысы бла айтылгандыкъыгъа, башында сагъынганыбызча, ол кёб тууар, къой да тутханды. Кенделен тийресинде Гепчокъада юч джыйырмагъа джууукъ бахсан парий бар эди муну. Ала, къошлада иги къараулукъ эте, берюлени огуна талагандыла.

Алай бир малын Этез улу Былымда Алмалы

деген ариу кюн бетде, Кенделенде Гепчокъада, Тамбукан кёлню (тауула анга Тамбакъган неда Таубукъган дегендиле) тийресинде да ортакъгъа алгъан уллу джеринде тутханды. Тирмашыулугу, иш кёллюлюгю бла къурагъан эди Хаджи-Дауут ол къадар молкню.

Алай бла революцияны ал джылларында Къарачайда, Малкъарда да Байчораланы Джаммолат, аны джашы Тинибек эмда Эзелланы Хаджи-Дауут бек бай адамлагъа саналгандыла. Сора эки джанында асыл адамлары, джыйылды, бу юйюрлени джууукълакъ бла байлаулы этер акылгъа келиб, Тинибекни къызы Кемисхан-Хаджи-Дауутну джашы Джараматха бередила.

Солдан онгнга: Байчораланы Асланбек, Мёлахан эмда Джаммолат. XIX-чы ёмюрню 2-чи джарымы.

Джараматха, къууанч кёбге созулганды. Революция башланды да, джангы власть къолайлыланы кеслерин къурутта, молклерин сыйыра тебрейди.

Джашын, Джараматны, большевикле ёлтюрдиде. Хаджи-Дауут джангы власть анга мында джашау бермезилгин билгенден сора Сербиягъа къараны Омар бла 1920-чы джыл къачады.

Хаджи-Дауутну да революция, эки джашындан сора да, кюёлеринден, туудукъларындан да кёблерин джокъ этеди. Кеси уа, Джуртундан айырылды, элине, ата юйюне термиле, ахыр конлерин алай ёдюреди.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

Суратла МАМАШЛАНЫ Сафарны архивинден алынгандыла.

Киреев Аскербий Суюнович

Белгили ногай поэт, журналист, асылу адам КИРЕЕВ Аскербий Суюнович джашуудан кетгенди.

Ол 1938-чи джыл февралны 17-де Карачаевск шахарда тууганды. Эм алга ол Черкесск шахарда педагогика училищени, андан сора Къарачай-Черкес педагогика институту бошайды.

50 джылны узагына Киреев А.С., ногай литература бла журналистикада ишлеб, джамагъатына кесин таныханы бла да къалмай, андан уллу сый да табады. Ол 20-гъа джууукъ поэзия бла проза китабын автору. Ногай сабий литературыны къураулуу бла ёсюю да Киреев А.С. бла къысха байламлыдыла. Аны «Телеграмма», «Бабочка», «Качели», «Голубь», «Крылатый конь», «Карина», «Сказки бабушки», «Поезд», дагыда башха сабий китабларына аланы окугъанла да, критикле да иги багъа бергендиле.

Аны назмуларыны асламысы Ата джуртха, сийемликге, рахатлыкъга, шохлыкъга, урунууга, табигъатха аталыб болгандыла. Ол ногай литературада биринчи болуб сабийлеге таурухланы назму халда джазганды. Аны кючю бла ногай окуучула кёб россиячы эмда тыш къраллы уллу авторну, аны кибик Шимал Кавказы, аны ичинде Къарачай-Черкесияны иги кесек поэти бла прозаигини чыгармалары бла танышхандыла.

Киреев А.С. кёб ногай джырны автору да белгили эди. Аны чыгармалары ногай литератураны окуу

КъЧР-ни Башчысы Темрезланы Рашид
КъЧР-ни Халкъ Джыйылыууну (Парламентини) Председатели Иванов Александр.

китабларына да киргендиле. Аланы Къарачай-Черкесияны, Дагъыстаны, Астрахань областы, Ставрополь крайны школлары бла бакуу заведениелеринде окуу программалагъа кийриб окутадыла. Ала орус, тюрк, къазах, къаракалпак тилеги, аны кибик Къарачай-Черкесияны халкларыны тиллерине да кёчюрюлгендиле.

Киреев А.С. РФ-ны Джазыучуларыны союзуну, РФ-ны Журналистлерини союзуну членлери эди. Кёб джылланы ногай тилде чыкъгъан «Мамметкей» сабий литература журналы баш редактору болуб ишленген эди.

Кёб джылланы узакълыкъларына махтаулу ишлеб турганы эмда литературагъа къошхан уллу юлюшо ючюн ол «Хурмет Белгиси» орден бла, «Урунуу ветераны» деген медаль бла, аны кибик «Россиячы башчыла 300 джыл» деген белги бла сауланган эди, анга «Россия Федерацияны культурасына махтаулу къуллукъчусу», «Къарачай-Черкес Республиканы халкъ поэти» деген атла аталгандыла. Ол 3 сабийни атасы эди.

Уллу журналист, фахмулу поэт Киреев Аскербий Суюнович коллегаларыны, джердешлерини, бюсюреулю окуучуларыны эслеринде ёмюрлюкге къалтырды.

Китаб тапха

Алгъа чакъыргъан ЭСКИ ДЖОЛЧУКЪЛА

Мындан алда бизни газетде Байрамкъулланы Наурузну назмулары басмалангандырында, «Аллах айтса, къалам тутхан фахмулу джаш тёллюбюзден болур», - деб эс ийген эдик.

Арадан эки ыйыкъ да кетгинчи Наурузну биринчи назму китабчыгъа къолума тошюб къалды. Китабны аты «Эски джолчукъла чакъырадыла алгъа» деб алайды. Джаратдым. Чыкъ тамчылача, таза оюмла, джашлыкълары кесича, ариу сезимле, уста къол бла назму кёбге урулган сёзле. Аладан бетинге бир тукъум бир джылыурады. Ингит сезимден, философия оюмладан согулган назму тизгинле тынч окуладыла, кескин образла, таб тенгешдириуле эсингге къалыб барадыла. Китабны ичи алай турганлай сийемликди: Аллаха сийемлик, джашау-гъа сийемлик, Джуртха, атагъа-ангъа сийемлик, айхайда, къызгъа сийемлик. Амма, бу арта сагъынычлан сезимни Науруз, бир къауун джаш поэтика, «къысха-хачепкен», «джаланбуут», «бербет» этиб атмайды. Нафсы атын намысны багъанасына тагъыб, сийемлик макъамланы, эски заманланы ийнарларында, тау абезени халында созюлмеге къояды. Ма, кесигиз къарагыз:

Мийилеге чыкъгъан таза сийемлик, Садакъ кибик ачы сёзден тешилди. Джели чыгъыб баргъан хауа шар кибик, Сийемлигим джерге тошюб тебреди.

Ол тирмиси келиб джарсыу къагъа? Батылырмы джыламукуню кёлюнде? Не болса да сезимме сый-багъа Бир берирсиз, суюлсегиз керюмде.

18 джылны джангы толгъан джашны кюеге ушагъан бу мында сагъышы джюрегини къалды. Поззияны кючю билгъай затлада толмюдо? Терен къартлыкъгъа дери джашаргъа Аллах насыйб этсин. Бююнлюк джашлыкълары допдюрюн тоз джолгъа бурган улан джашау джолунда кёб хайырлы ишле этер деб ушанмабыз. Къысха джашауанда бу уланын талай тауел атлам этерге, фахмулун талай затда керюсюрге къолундан келгенди.

Байрамкъулланы Ильясны джашы Науруз Черкесск шахарда тууганды. Москвада финан академияда окугъанды, Англияда Оксфорд университетде да билимин ёсдюргенди, талай усталыкъ бла ишлерча хыйсабы барды.

Джаш кесиги игилик аманлыкълары дженгерине ийнаныб чыкъганды литератураны къыйын джолуна да. Ол ийнанмакълыгы китабыны хар бетинде эсленеди.

Аны биринчи назму китабын окуучулагъа теждеген адамла да ишкесиздиле аны инетини тазалыгына, кючюне, фахмусуна. Китабха редактордукъ эттенле - Аппаланы Билял бла Ёзденланы Альберт, ал сёз джазгъанла - Мамчуланы Дина бла Ёзденланы Шамиль.

Китаб Къарачай илму-излем институтну шыгышы бла ИКО «Аланский Эрмитаж» атлы китаб басмада чыкъганды. Тиражы 2000 экземплярды. Алыргъа излеген китабны авторуна бу телефон бла сёлеширге болукъду: 8-928-655-0975.

ЁЗДЕНЛАНЫ Якъуб.

“Къарачай”
Баш редактор **КАКУШЛАНЫ Хусей**
Редколлегия
Хубийланы Абу-Хасан (баш редакторну заместители), Ёзденланы Якъуб, Хапчаланы Салых (КъЧР-ни Халкъ Джыйылыууну депутаты), Аппаланы Билял, Джазаланы Багула, Къобанланы Махмут, Джазаланы Лидия (джууаблы секретарь), Семенланы Зарема (корректор).

Газетни кърал каталогда индекси 54040

Газетни чыгъаргъанла - КъЧР-ни Халкъ Джыйылыуу, КъЧР-ни Правительствоу.

Газет Россия Федерацияны Басманы, телерадиовещаниени эмда кёбчюлюк коммуникациялары ишлерини юсюнден министерствосуну Кыбыла округда регионла арасы территория управлениенде регистрацигъа алынганды.

(Свидетельство ПИ №ТУ-09-00026 Р от 09.07. 2010 г.).

Ыйыкъда эки кере - орта кюн бла шабат кюн - чыгъады.

Редакцияны адреси: 369000, КъЧР, Черкесск ш., Киров аты майдан, 23, Басманы юйю, 3-чю этаж.

Редакцияны оному авторлары ономларына келишимезге, алай а аланы материаллары басмаланганды болукъдула. Реклама материалла тер айтылган затла ючюн неда анда кърал тагъа болгъанына джууаблы автор кесиди.

Редакцияны авторла бла къагъат джюрютмеге эркинликти барды. Къол джазма, башха материалла ызырлына кыйтарылмайдыла, редакция алагъа речензия бермейди, джууаб джазгаргъа да борчул толдю.

* Бу белги бла басмаланганла реклама материалладыла.

Бизни телефонларыбыз: редактор - 26-36-30; редакторну заместители - 26-36-41; джууаблы секретарь - 26-34-08; факс 26-36-53; джамагъат-политика джашауну, кърал органды эмда джаш тёллю ишлерини бёлюму - 26-36-41, 26-42-44; экономика бла производство санагъатланы ишлерини бёлюму - 26-33-62, 26-36-63, 26-36-98; социал политика бёлюму - 26-52-12; культура бла халкыны тин байлыгъларына хахындан бёлюму - 26-36-74; бухгалтерия - 26-36-96, сурат алычу - 26-36-63; корректорла - 26-36-85; реклама - 26-36-96, 26-34-08.

E-mail: 265408@mail.ru сайт: karachay.smi09.ru

Газета распечатана в ОАО “Издательство “Кавказская здравница”, г. Минеральные Воды, ул. 50 лет Октября, 67. Лицензия 040035 от 14.06. 94 г. Время подписания по графику – 17.00. Номер подписания в 17.00. Зак. № Тираж 8 177 экз. В розницу цена свободная.